

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
CENTRUL STUDIUL ARTELOR

VICTOR GHILAȘ

**DIMITRIE CANTEMIR-MUZICIANUL
ÎN CONTEXTUL
CULTURII UNIVERSALE**

Chișinău, 2015

CUPRINS

Lista abrevierilor	7
Cuvânt-înainte.....	8
1. DIMENSIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ARTISTICĂ A OPEREI MUZICALE CANTEMIRIENE REFLECTATĂ ÎN LITERATURA DE SPECIALITATE	11
1.1. Investigarea activității muzicale a lui Dimitrie Cantemir în istoriografia din România și Republica Moldova	11
1.2. Teoria și practica muzicală a lui Dimitrie Cantemir în literatura de specialitate universală	32
2. DIMITRIE CANTEMIR, TEORETICIAN AL MUZICII ORIENTALE	47
2.1. Considerații generale asupra muzicii turco-persane (secolele VII-XVIII)	49
2.2. Sistemul teoretic al muzicii clasice turcești în concepția lui Dimitrie Cantemir	60
2.3. Teoria modală în concepția lui Dimitrie Cantemir	74
2.4. Ritmul muzical ca element de expresie în teoria și creația cantemiriană	119
3. ARTA COMONISTICĂ, INTERPRETATIV-DIDACTICĂ ȘI ACTIVITATEA FOLCLORISTICĂ ÎN PREOCUPĂRILE LUI DIMITRIE CANTEMIR	153
3.1. Modele de componistică muzicală în creația cantemiriană	154
3.2. Arta interpretativă și activitatea didactică	189
3.3. Folclorul muzical în opera lui Dimitrie Cantemir	199
4. MUZICOGRAFIA CA DOMENIU DE INTERES AL PRINȚULUI MOLDOVEI	215
4.1. Opera lui Dimitrie Cantemir – sursă de cercetare organologică	215
4.2. Dimitrie Cantemir și muzica religioasă	219
4.3. Muzica militară în descrierile cantemiriene	227

6	Dimitrie Cantemir-muzicianul în contextul culturii universale	
5.1	DIMITRIE CANTEMIR-MUZICIANUL ÎN EXEGEZELE LITERATURII UNIVERSALE	241

5.1.	Istoriografia muzicală din secolul al XVIII-lea despre Dimitrie Cantemir	241
5.2.	Receptarea preocupărilor muzicale ale lui Dimitrie Cantemir în literatura universală a secolului al XIX-lea	266
5.3.	Fenomenul artistic Dimitrie Cantemir reflectat în literatura universală din secolul al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea	289

6.	TRADIȚIE ȘI CONTINUITATE ARTISTICĂ ÎN FAMILIA CANTEMIR	315
-----------	---	------------

6.1.	Muzica în familia Cantemireștilor	315
6.2.	Artele vizuale în preocupările lui Dimitrie Cantemir și ale urmașilor săi	332

Încheiere		338
------------------	--	------------

Bibliografie		344
---------------------	--	------------

Discografie		361
--------------------	--	------------

ANEXA 1.

	Lista surselor de proveniență a compozițiilor muzicale ale lui Dimitrie Cantemir și legenda abrevierilor	367
--	---	-----

ANEXA 2.

	Tabel general al compozițiilor muzicale ale lui Dimitrie Cantemir..	368
--	---	-----

ANEXA 3.

	Compozițiile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir	375
--	---	-----

Index de nume		465
----------------------	--	------------

Index de termeni		470
-------------------------	--	------------

Summary		485
----------------	--	------------

Резюме		489
---------------	--	------------

1. DIMENSIUNEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ARTISTICĂ A OPEREI MUZICALE CANTEMIRIENE REFLECTATĂ ÎN LITERATURA DE SPECIALITATE

Cercetările savante întreprinse până în prezent asupra operei științifice și artistice cantemiriene au cunoscut de-a lungul timpului o paletă tematică destul de largă, care s-a regăsit în numeroase elaborate apărute în țară și peste hotare, situate pe diferite domenii ale cunoașterii practicate de eminentul cărturar și om de cultură. Cumularea concomitentă de către un singur subiect uman a calității de personalitate enciclopedică, cu multiple și proifice ocupații intelectuale, a reprezentat pentru Cantemir nu doar un avantaj, ci, în anumite privințe, și un dezavantaj. În termeni de comparație, studiile și lucrările dedicate până în prezent lui Dimitrie Cantemir s-au extins asimetric asupra întregii sale game de preocupări. Nu toate s-au ridicat la același nivel de abordare atât ca spectru tematic, cât și ca nivel de profunzime. În ansamblul activităților sale pluridisciplinare, cele de muzician au rămas într-un con de umbră, fiind reduse la statutul de zonă periferică a interesului științific. Una dintre explicații ar fi că opera sa muzicală, care, deși pe merit s-a dovedit a fi una durabilă și necontestată în timp, a fost (paradoxal) identificată mult mai târziu comparativ cu celelalte ocupații ale savantului, care au devenit, prin diverse căi (editare, reeditare, traducere), cunoscute, cercetate și promovate mult mai devreme pe meridianele lumii. Ca urmare a acestora, imaginea lui Dimitrie Cantemir a fost orientată către publicul cultivat în direcția percepției sale ca istoric, filosof, etnograf, geograf, scriitor, folclorist, orientalist și, nejustificat de puțin, ca muzician. Întru confirmarea acestei din urmă idei, vom încerca în continuare să circumscriem stadiul actual de cunoaștere a problemei de cercetare în literatura de specialitate.

1.1. Investigarea activității muzicale a lui Dimitrie Cantemir în istoriografia din România și Republica Moldova

De-a lungul timpului, ocupațiile muzicale ale lui D. Cantemir au suscitat gândirii istorice și teoretice de specialitate din cultura românească un interes sporadic, redus, cercetătorii rezumându-se la abordări de conținut restrânse ca profunzime și complexitate. Majoritatea dintre acestea au apărut în ultimele patru decenii, deși unele studii de specialitate au o istorie mai veche. Polivalentul cititor de cultură din Moldova cisprutică, Teodor T. Burada este inițiatorul acestor preocupări. În contextul valorificării monografice a operei muzicale cantemiriene se încadrează studiul savan-

țului ieșean. *Scriserile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei* (1911), apărut în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare (Seria II. – Tom. XXXII)*¹ și difuzat mai apoi în centre culturale din Austria (Viena) și Germania (Leipzig). Conținutul lucrării vădește o documentare temeinică, desfășurată pe parcursul mai multor ani (1892-1899), care a rezultat din cercetarea surselor originale, din consultările cu specialiștii în materie, muzicologul turc Rauf Yekta Bey fiind unul dintre aceștia. Teodor T. Burada, el însuși om de cultură complexă, se apleacă asupra fațetelor neștiute și neexploarate ale personalității umanistului de tip renașcentist, orientalistului, filosofului, istoricului, etnografului, folcloristului și muzicianului multilateral, schițând portretul artistic al domnului moldovean. Punctul de plecare al studiului îl constituie unele file din trecutul nostru artistic, cu prezentarea diverselor ipostaze de muzician ale lui D. Cantemir. Conceput în exclusivitate pe opera muzicală a ilustrului cărturar moldovean, opul lui Burada este structurat în șapte capitole, cuprinzând informații despre studiile muzicale făcute de Cantemir la Constantinopol, despre profesorii săi din această perioadă, discipolii pe care i-a instruit, date despre tratatele muzicale elaborate, despre instrumentele muzicale și muzicanții renumiți ai orientului musulman; mai apoi este descrisă semiografia creată de el, cu care a notat câteva sute de piese din repertoriul muzicii instrumentale, inclusiv propriile melodii și pe cele preluate fie din surse turcești, fie de la muzicieni turci, considerate ca aparținându-i lui (*peşrev-uri*, *semâ'îsi-uri*, *beste*), aduce explicații asupra unor aspecte teoretice ale muzicii otomane (denumiri de game ale modurilor orientale, noțiuni despre sistemele ritmice, genuri muzicale). Materialul ilustrativ anexat cuprinde 17 piese atribuite lui Cantemir-muzicianul (10 *peşrev-uri*, 4 *semâ'îsi-uri*, 2 *beste-le* și piesa *Aria Dervişilor*), care însă, ca și tratatul de muzică, sunt lipsite de latura analitică și comentariile critice. Cu toate acestea, este de menționat că, „prezentându-l pe D. Cantemir ca o personalitate de talie a muzicii turcești, T. T. Burada a conferit trecutului nostru muzical o dimensiune nouă, extrem de importantă, mai ales prin faptul că argumentele sale nu se mai mărgineau la declarații, ci expuneau muzica lui, principiile sale de teorie”². În același timp, efortul intelectual întreprins de muzicologul ieșean reprezintă un reviriment cu valențe de restituire a unor materiale, documente muzicale greu accesibile până atunci, care dau contururi mult mai precise personalității emblematice a principelui muzician, ce pot sta la baza reconstituirii activității sale artistice.

¹ Teodor T. Burada. *Scriserile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare. Seria II. – Tom. XXXII*. București: Socec & Cie., Leipzig, Viena, 1911, p. 79-192.

² Octavian Lazăr Cosma. *Hronicul muzicii românești. 1898-1920. Gândirea muzicală*. Vol. VI. București: Editura Muzicală, 1984, p. 505.

ACADEMIA ROMÂNĂ

SCRIERILE MUZICALE

ALE LUI

DIMITRIE CANTEMIR

DOMNITORUL MOLDOVEI

DE

TEODOR T. BURADA

MEMBRU CORRESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXII.
MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE SOCEC & Comp., C. ȘFETEĂ și LIBRĂRIA NAȚIONALĂ

LEIPZIG:

OTTO HARRASSOWITZ.

VIENA

GEROLD & COMP.

1911.

27.594.

La un interval de aproximativ șase decenii apare lucrarea *Dimitrie Cantemir. Cartea științei muzicii* (București, 1973), semnată de cercetătoarea română Eugenia Popescu-Judet³. Cunoașterea limbilor turcă și arabă i-a înlesnit autoarei accesul și investigarea surselor muzicale orientale originare, aflate în instituțiile specializate (arhive, muzee, biblioteci, instituții de cercetare) din Istanbul, Londra, Bruxelles, București și în colecțiile particulare ale unor cercetători din țară și de peste hotare. După primele capitole, care reconstituie biografia viitorului savant, recompun imaginea muzicianului prin prisma aflării sale în capitala Porții, schițează formarea intelectuală, precizează izvoarele, acumulările anterioare din care avea să se alimenteze pentru dezvoltarea de mai departe și pe care avea să se edifice arta muzicală laică turcă, autoarea intră în miezul problemei, etalând virtuțile artistice ale domnului Moldovei, creionează cu probe concludente profilul de muzician al lui Cantemir, stăruie asupra tratatului acestuia despre muzica turcească, asupra contribuției lui la elaborarea sistemului de notație a melodiilor, la explicarea pe *tanbur* a scării muzicale, a elementelor constructive ale muzicii turcești etc. Studiul este însoțit de textul autograf al operei teoretice a lui D. Cantemir, de traducerea lui în limba română și de facsimilele notațiilor muzicale în versiunea manuscrisă a autorului, precum și de 43 de melodii originale în transcriere europeană modernă, recunoscute ca având paternitate cantemiriană. Deși nu este lipsită de anumite neajunsuri (în multe privințe lucrarea abordează materia expusă într-o manieră descriptivă și doar partea ei de suprafață, fără să o aprofundeze de pe un suport muzicologic: tratări sumare la nivel morfologic, neclarități de ordin muzical-semantic, ajustarea nefondată a ritmului melodic la principiile teoretice actuale, diferite de cele specifice timpului de creație, pasaje cu expresii neclare în traducerea românească ș.a.), lucrarea, prin densitatea informațiilor furnizate, face dovada unei documentări asidue, dimensionând într-o ipostază superioară atât trecutul nostru muzical, cât și pe Dimitrie Cantemir – unul din reprezentanții lui exponențiali, cu prezentarea creației și a principiilor teoretice adoptate de el.

În ansamblul preocupărilor muzicologice dedicate înclinațiilor artistice ale cărturarului moldovean, care pun în valoare personalitatea și contribuția lui inedită la făurirea muzicii clasice turcești, cronografierea muzicii naționale, tradiția muzicală în familia Cantemireștilor, se înscriu cercetările lui Viorel Cosma⁴, Romeo Ghircoiașiu⁵ și cele ale autorului acestei

³ Eugenia Popescu-Judet. *Dimitrie Cantemir. Cartea științei muzicii*. București: Editura Muzicală, 1973.

⁴ Viorel Cosma. Contribuții inedite la studiul moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir (I). În: *Muzica*, 1973, nr. 7 (248), p. 10-23; Viorel Cosma. Contribuții inedite la studiul moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir (II). În: *Muzica*, 1973, nr. 11 (252), p. 13-28; Viorel Cosma. *Dimitrie Cantemir. Personalitate muzicală de prestigiu universal*. În: *Lucașul*, anul XVI, nr. 33 (590), 1973, p. 6.

⁵ Romeo Ghircoiașiu. *Muzicianul*. În: *Tribuna, Revistă de cultură*, 1975, anul XVII, nr. 43, p. 12-13.

56
P-84

EUGENIA POPESCU-JUDETZ

DIMITRIE CANTEMIR
CARTEA ȘTIINȚEI MUZICII

EDITURA MUZICALĂ A UNIUNII COMPOZITORILOR
București — 1973

Respect pînă la Oamenii și Creație aparține comportă studiul lui V. Cosma *Contribuții inedite la studiul moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir* (1973), care se impune prin profunzimea investigațiilor și prin minuțiozitatea documentării, surprinzând vasta cultură a muzicianului, legăturile sale intime cu cultura muzicală românească, orientală, europeană și bizantină. Abordând elocvent problematica supusă cercetării „în lumina plurivalentei activități muzicale de teoretician, interpret, dascăl, compozitor, muzicolog, etnograf și folclorist”, autorul relevă, într-o manieră convingătoare, figura notorie a lui D. Cantemir, care „s-a impus pe plan artistic și științific european ca prima personalitate muzicală românească de anvergură mondială”⁷.

Un segment restrâns al cercetării muzicologice românești s-a concentrat în jurul zonei de interes ce aduce în atenție gândirea muzicală a lui Dimitrie Cantemir din perspectiva analizelor esteticii și morfologiei de specialitate. De această problematică s-au ocupat, în special, Romeo Ghircoiașiu⁸, Doru Popovici⁹, Iacob Ciortea¹⁰. Mesajul acestor contribuții relevă gama bogatelor posibilități artistice ale domnului Moldovei, cultura și sensibilitatea muzicală ale căruia erau integrate „în propria epocă, fie că era vorba de arta orientului mahomedan, fie – în unele cazuri – de cea a occidentului baroc”¹¹. Printre căutările întreprinse în aceste articole se numără ce și cum valorifică D. Cantemir „materia primă a muzicii”. Răspunsul argumentat în primul caz este localizat în explicația că muzicianul explorează două calități fiziologice ale sunetului: *duratele*, ca axă de evoluție în timp a componentelor muzicii în relația text-melodie, cuvânt-sunet, și *intervalele*, mai exact valorile acustice ale acestora, ca elemente de structură a sistemului melodic. Ambele dimensiuni „erau o preocupare de frunte a Europei din acea vreme, ca și a Orientului, generând o întreagă literatură muzicologică” și erau în deplină corespundere „cu fenomene

⁶ Victor Ghilaș. *Tradiția muzicală în familia Cantemir*. În: Danubius, XXVI, 2008, p. 319-328; Idem. *La musique religieuse dans l'oeuvre de Dimitrie Cantemir*. În: Travaux de symposium international „Le livre. La Roumanie. L'Europe”. Troisième édition – 20 à 24 Septembre 2010. Tome IV: La quatrième section – Latinité orientale. Bucarest: Éditeur Bibliothèque de Bucarest, 2010, p. 109-117.

⁷ Violel Cosma. *Contribuții inedite la studiul moștenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir* (II)...., op. cit., p. 27.

⁸ Romeo Ghircoiașiu. *Personalitatea lui Dimitrie Cantemir și unele aspecte ale gândirii sale muzicale*. În: *Lucrări de muzicologie*. Vol. 5. Cluj: Conservatorul de Muzică „Gheorghe Dima”, 1969, p. 41-49.

⁹ Doru Popovici. *Concepția artistică a lui Dimitrie Cantemir*. În: *Muzica*, 1973, nr. 9 (250), p. 19-21.

¹⁰ Iacob Ciortea. *Structuri modale și ritmice în creația muzicală a lui Dimitrie Cantemir*. În: *Muzica*, 1973, nr. 9 (250), p. 22-29.

¹¹ Romeo Ghircoiașiu. *Personalitatea lui Dimitrie Cantemir și unele aspecte ale gândirii sale muzicale*...., op. cit., p. 42.

funcționare a căror explicare teoretică își are originea în vechile scrieri ale autorilor greci, preluate de evul mediu turco-arab, îmbogățite prin analiza teoretică și practica muzicală populară orientală”¹². Chintesența răspunsului oferit la cea de-a doua întrebare se rezumă la ideea că muzica, în gândirea artistică a lui Cantemir și a postulatelor care au stat la baza creației sale, nu poate fi concepută ca un joc de sunete, ci ca „o legătură puternică între „sunet” și „cuvânt”, iar tehnica în artă trebuie subordonată „emoției, forței emoționale și înaltelor imperative de ordin etic”¹³. Desigur, opinează R. Ghircoiașiu, ca teoretician și creator, marele înaintaș „se întemeia, în primul rând, pe marea tradiție a muzicii orientale, în care relația text – muzică a fost în mod permanent un principiu cardinal”¹⁴.

Exercițiul analitic se îmbină judicios cu originalitatea concluziilor estetice formulate de autorii citați, din care reiese că gândirea muzicală a lui Cantemir se încadrează peremptoriu în epocă și consună simfonic cu idealurile și concepțiile înaintate ale vremii sale, marele lui merit constând, „în primul rând, în aceea că a reușit să aplice principiul rațional în concepția despre muzica clasică turcă, prin îmbinarea preceptelor teoretice cu practica muzicală a timpului”¹⁵. Om de cultură total, muzician de larg orizont estetic și de rafinament artistic excepțional, Cantemir este considerat personalitate de primă mărime în galeria figurilor marcante ale culturii universale. Deși probitatea profesională a acestor studii asupra concepției artistice a principelui nu poate fi pusă la îndoială, totuși, majoritatea acestora elucidează doar selectiv concepția artistică a savantului muzician.

În spațiul de cuprindere al istoriografiei artistice românești se regăsesc câteva articolele ce au ca subiect documentele inedite despre muzicianul Cantemir și opera lui muzicală.

Mergând, în tentative recuperatorie, *Pe urmele unei lucrări necunoscute* (1973) a lui Cantemir, cercetătorul Viorel Cosma încearcă să-i caute o operă neidentificată, dar semnalată în mai multe surse de specialitate din trecut și din prezent (lexicoane, dicționare, enciclopedii), în pofida faptului că „unii cercetători români și străini îi contestă chiar existența”. Vorba fiind despre lucrarea *Introducere în muzica turcească*, el susține în final ideea descoperirii unui fragment (realmente o pagină manuscrisă) din susnumita lucrare, fapt ce-l determină să concluzioneze că „În ciuda conciziei datelor transcrise din fila autografă a lui Dimitrie Cantemir, elementele de identificare a *Introducerii în muzica turcească* nu mai pot scăpa viitoarelor cercetări. Dar documentul atestă pentru prima oară faptul că savantul

¹² Romeo Ghircoiașiu. Personalitatea lui Dimitrie Cantemir..., op. cit. p. 44.

¹³ Doru Popovici. Concepția artistică a lui Dimitrie Cantemir..., op. cit., p. 21.

¹⁴ Romeo Ghircoiașiu. Personalitatea lui Dimitrie Cantemir..., op. cit., p. 44.

¹⁵ Iacob Ciortea. Structuri modale și ritmice în creația muzicală a lui Dimitrie Cantemir..., op. cit., p. 22.

Responsabilitate științifică

român stăpâna și cultura muzicală europeană, era inițiat nu numai în tehnica muzicală clasică, ci și în problemele estetice și acustice ale epocii barocului (de pildă, temperarea sunetelor și fixarea tonalității)", iar „Prezența a trei lucrări muzicale în ansamblul operei lui Dimitrie Cantemir demonstrează ponderea majoră pe care arta sunetelor a deținut-o în activitatea acestui muzician profesionist”¹⁶. Menționăm, în context, că lucrarea la care se referă muzicologul bucureștean încă nu a fost găsită până în prezent. Cu unele detalii, în acest sens, vom reveni pe parcurs.

Același autor semnează alte trei articole de caracter istoriografic, prin care argumentează, pe o bază documentară solidă, aspecte puțin sau deloc cunoscute ce interferează viața și opera muzicală a cărturarului moldovean. Primul dintre acestea, intitulat *Un studiu inedit despre D.Cantemir* (1973), inserează relatarea despre un manuscris original (fără titlu), redactat la sfârșitul secolului al XIX-lea de către Teodor T. Burada cu ocazia unei conferințe privind moștenirea muzicală a lui Dimitrie Cantemir, care urma să fie prezentat în cadrul Academiei Române, avându-se în vedere, cel mai probabil, studiul *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*. Localizând perioada de redactare a prelegerii cu perioada de timp plasată între anii 1892-1899, V. Cosma indică asupra importanței studiului realizat de Teodor T. Burada pentru cultura românească și a valorii științifice a acestui manuscris inedit, dat fiind că „documentul coboară cercetările autohtone asupra lui Dimitrie Cantemir din secolul XX în veacul anterior”. Conform opiniei cercetătorului, conținutul comunicării „este cel mai amplu document din secolul XIX asupra muzicianului Dimitrie Cantemir, primul semnal de rezonanță națională care a declanșat acțiunea de cercetare multilaterală, atât pe plan intern, cât și peste hotare, din veacul nostru”¹⁷.

Imaginea lui Cantemir capătă nuanțe suplimentare în lumina unor documente muzicale ieșene inedite, descoperite în arhivele străine. În urma investigărilor întreprinse în Bibliotecile din Frankfurt-pe-Main (Germania) și Krakovia (Polonia), V. Cosma aduce în circuitul științific câteva precizări biografice legate de educația artistică a viitorului domn al Țării Moldovei, insistând asupra aspectelor controversate privind ucenicia lui muzicală. Noile izvoare documentare îl aduc în fața unei surprinzătoare constatări, care „are darul de a schimba radical locul și data unei preocupări ce s-a transformat în epoca maturității în profesiune”. Noutatea se referă la formarea muzicală inițială a lui Cantemir: „Leagănul educației muzicale a „prințului valah” – afirmă autorul studiului – trebuie (...) transferat de la

¹⁶ Viorel Cosma, Pe urmele unei lucrări necunoscute. În: Contemporanul, 1973, nr. 34 (1397), p. 8.

¹⁷ Viorel Cosma, Un studiu inedit despre D. Cantemir. În: Luceafărul, 1973, anul XVI, nr. 30 (587), p. 1.

Constantinopol la Iași, fapt esențial, care va răspunde în viitor la multiplele semne de întrebare din opera muzicală, folclorică și etnografică a lui Dimitrie Cantemir”¹⁸. Așadar, argumentele documentare se înscriu pe linia elucidării unui episod biografic până atunci echivoc, ce adaugă vizibilității postume a principelui moldovean un detaliu nou.

Aceluiași cercetător îi aparține meritul completării fondului cognitiv cu documente noi din perioada veche a culturii românești, în special de la hotarul secolului al XVIII-lea, ca urmare a cercetărilor efectuate în arhivele și bibliotecile din Polonia (1962-1964), precum și a studierii unor izvoare turcești, printre care unele ce-l vizează în mod direct pe muzicianul Dimitrie Cantemir. Din investigațiile întreprinse în bibliotecile din Krakovia și Torun (instituții cu o vechime la data vizitei de documentare de circa trei secole), care „dispun de un prețios fond vechi de lucrări enciclopedice, unele avându-l inclus și pe muzicianul nostru”, aduc un spor de cunoaștere relevant privind datele biografice și unele precizări despre locul ocupat de doctul domn al Moldovei în peisajul culturii europene, „așa cum îl reflectă lucrările lexicografice din sec. XVIII și XIX”¹⁹. Rețin atenția cercetătorului român și izvoarele turcești, el identificând în biblioteca personală a muzicologului turc Hüseyin Sadeddin Arel (1880-1955) un al doilea exemplar al tratatului manuscris cantemirian (în variantă de facsimil), intitulat *Kitāb ‘İlmi’i-Mūsikī’ alā vechi ‘I-Hurūfāt* (Cartea despre știința muzicii după sistemul literelor). Deci, un document favorizant unei cunoașteri mai aprofundate a personalității muzicale a lui Dimitrie Cantemir.

Prima pagină din manuscrisul autograf al tratatului în limba turcă

Cartea științei muzicii după felul literelor de D. Cantemir

Etnomuzicologul Gheorghe Ciobanu își îndreaptă atenția asupra colecției de melodii a lui Anton Pann, *Cântece de lume*, transcrise din notație psaltică în signografie europeană uzuală, pe care o editează, la București, în anul 1955, prefăcând-o cu un studiu

¹⁸ Viorel Cosma. Documente muzicale ieșene în arhivele străine (III). Orașul Iași, leagănul educației a lui Dimitrie Cantemir ? În: *Cronica*. Iași: 1973, nr. 30 (391), p. 7.

¹⁹ Viorel Cosma. Documente și lucrări muzicale din pragul veacului al XVIII-lea. În: *Muzica*, 1964, nr. 5-6, p. 67.